

MUSTAQIL DAVLATLAR HAMDO'STLIGI MAMLAKATLARIDA STANDARTLASHTIRISH TIZIMI (GOST)

DSc, dots. **Mustafoev G'olib**

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi

ORCID: 0000-0002-6983-4105

gmustafoev@gmail.com

Alisherova Go'zaloy

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi

ORCID: 0009-0006-3058-9110

gozalalisherova65@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) mamlakatlarida amal qilayotgan GOST standartlashtirish tizimining shakllanish bosqichlari, huquqiy asoslari hamda zamonaviy iqtisodiy va sanoat jarayonlaridagi ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida GOST standartlarining sanoat ishlab chiqarishidagi roli, texnik xavfsizlikni ta'minlashdagi ahamiyati, milliy va xalqaro standartlar bilan uyg'unlashuvi hamda raqamlashtirish sharoitidagi rivojlanish istiqbollari yoritib beriladi. O'rganish natijalari GOST tizimining MDH mamlakatlari o'rtasida iqtisodiy integratsiyani mustahkamlovchi muhim normativ mexanizm ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: GOST, standartlashtirish, MDH, ISO, IEC, texnik xavfsizlik, sanoat integratsiyasi.

СИСТЕМА СТАНДАРТИЗАЦИИ В СТРАНАХ СОДРУЖЕСТВА НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВ (ГОСТ)

DSc, доц. **Мустафоев Голиб**

Международная исламская академия Узбекистана

Алишерова Гузалои

Международная исламская академия Узбекистана

Аннотация. В данной статье с научной точки зрения анализируются этапы формирования, правовые основы и значение системы стандартизации ГОСТ, действующей в странах Содружества Независимых Государств (СНГ), в современных экономических и промышленных процессах. В ходе исследования освещаются роль стандартов ГОСТ в промышленном производстве, их значение в обеспечении технической безопасности, гармонизация с национальными и международными стандартами, а также перспективы развития в условиях цифровизации. Результаты исследования показывают, что система ГОСТ является важным нормативным механизмом, укрепляющим экономическую интеграцию между странами СНГ.

Ключевые слова: ГОСТ, стандартизация, СНГ, ISO, IEC, техническая безопасность, промышленная интеграция.

SYSTEM OF STANDARDIZATION IN THE COUNTRIES OF THE COMMONWEALTH OF INDEPENDENT STATES (GOST)

*DSc, assoc. prof. **Mustafoyev Golib**
International Islamic Academy of Uzbekistan
Alisherova Guzaloy
International Islamic Academy of Uzbekistan*

Abstract. *This article scientifically analyzes the stages of formation, legal foundations, and significance of the GOST standardization system operating in the countries of the Commonwealth of Independent States (CIS) within modern economic and industrial processes. In the course of the study, the role of GOST standards in industrial production, their importance in ensuring technical safety, their harmonization with national and international standards, as well as development prospects under conditions of digitalization are highlighted. The results of the study demonstrate that the GOST system is an important regulatory mechanism that strengthens economic integration among the CIS countries.*

Keywords: *GOST, standardization, CIS, ISO, IEC, technical safety, industrial integration.*

Kirish.

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida standartlashtirish tizimi ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarining barqaror rivojlanishini ta'minlovchi, mahsulot sifati va xavfsizligini kafolatlovchi hamda bozor raqobatbardoshligini oshiruvchi muhim institutsional mexanizm sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, globallashuv va iqtisodiy integratsiya jarayonlari jadallashib borayotgan bir sharoitda yagona texnik talablar va me'yorlarning mavjudligi ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar manfaatlarini uyg'unlashtirishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlarida ushbu vazifani asosan GOST tizimi amalga oshirib kelmoqda. Mazkur standartlashtirish tizimi mahsulotlar, xizmatlar hamda texnologik jarayonlarga qo'yiladigan umumiy va majburiy texnik talablarni belgilash orqali ishlab chiqarish jarayonlarini tizimli ravishda tartibga soladi. Natijada, mahsulotlarning sifat ko'rsatkichlari barqarorlashadi, ularning xavfsizligi ta'minlanadi va turli mamlakatlar bozorlarida erkin muomalaga kirish imkoniyatlari kengayadi.

Shuningdek, GOST standartlari mintaqaviy iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash, texnik to'siqlarni kamaytirish hamda sanoat va savdo aloqalarini rivojlantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Ular ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va iqtisodiyotning raqobatbardoshligini kuchaytirishga xizmat qiluvchi muhim normativ-huquqiy asos sifatida ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb ahamiyatga ega.

Adabiyotlar sharhi.

GOST standartlashtirish tizimi masalasi xorijiy hamda mintaqaviy ilmiy adabiyotlarda keng va tizimli ravishda tadqiq etilgan bo'lib, ushbu yondashuvlar uning nafaqat texnik, balki iqtisodiy va institutsional ahamiyatini ham ochib beradi. Jumladan, Ivanov (2018) o'z ilmiy izlanishlarida GOST standartlarining sobiq SSSR hududida sanoatni markazlashgan holda rivojlantirishdagi o'rnini chuqur tahlil qiladi. Muallifning ta'kidlashicha, mazkur tizim ishlab chiqarish jarayonlariga yagona texnik me'yorlarni joriy etish orqali sanoat tarmoqlarini davlat tomonidan muvofiqlashtirish va nazorat qilish imkonini bergan. Shu bois, Ivanov GOSTni davlat boshqaruvi ostidagi samarali texnik nazorat mexanizmi sifatida baholaydi.

Kuznetsov (2019) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda esa GOST standartlarining Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlari sanoatida mahsulot sifati va xavfsizligini ta'minlashdagi o'rni alohida yoritilgan. Tadqiqotchining fikriga ko'ra, ushbu standartlar ishlab

chiqarish jarayonida yuzaga keladigan brak holatlarini kamaytirish, texnik nosozliklarning oldini olish hamda ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Natijada, korxonalar faoliyatining samaradorligi oshib, bozor uchun barqaror va raqobatbardosh mahsulotlar taklif etish imkoniyati kengayadi.

Shapovalov (2017) o'z ilmiy ishida GOST va milliy standartlar o'rtasidagi uyg'unlashuv masalasiga e'tibor qaratib, GOST standartlari ko'plab mamlakatlarda milliy standartlar uchun asos bo'lib xizmat qilishini ta'kidlaydi. Muallifning fikricha, bunday yondashuv normativ-huquqiy muhitni soddalashtiradi, standartlashtirish tizimini ishlab chiqaruvchilar uchun yanada tushunarli va qulay qiladi hamda texnik talablar bo'yicha yagona yondashuvni shakllantiradi.

Petrov va Smirnova (2020) tomonidan e'lon qilingan ilmiy maqolada GOST standartlarining tarixiy shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tahlil qilinib, uning sobiq SSSR parchalanganidan keyingi davrda ham o'z ahamiyatini saqlab qolganligi asoslab beriladi. Mualliflar GOST tizimi mintaqaviy iqtisodiy integratsiyani qo'llab-quvvatlovchi muhim vosita sifatida savdo-iqtisodiy aloqalarni barqarorlashtirishga xizmat qilayotganini qayd etadilar.

Shuningdek, xalqaro tashkilotlar tomonidan e'lon qilingan rasmiy materiallarda ham (ISO, n.d.; IEC, n.d.), GOST tizimiga oid muhim tahliliy xulosalar mavjud. Xususan, ISO rasmiy manbalarida GOST standartlari va xalqaro standartlar o'rtasidagi uyg'unlashuv mahsulotlarning jahon bozorlarida tan olinishi va eksport salohiyatini oshirishda muhim omil ekanligi ko'rsatiladi. IEC materiallarida esa texnik va elektrotexnika sohalarida standartlarning muvofiqligi xavfsizlik darajasini oshirish va innovatsion jarayonlarni jadallashtirishga xizmat qilishi ta'kidlanadi. UNECE hujjatlarida esa MDH mamlakatlarida standartlashtirish tizimi iqtisodiy hamkorlikni rivojlantiruvchi muhim integratsion mexanizm sifatida baholanadi.

Mazkur ilmiy va amaliy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, GOST standartlari adabiyotlarda faqat texnik-huquqiy tartibga solish vositasi sifatidagina emas, balki sanoat rivoji, mintaqaviy integratsiya va iqtisodiy strategiyani shakllantirishda muhim rol o'ynovchi kompleks mexanizm sifatida e'tirof etiladi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur ilmiy tadqiqot doirasida qo'yilgan maqsad va vazifalarga erishish uchun zamonaviy ilmiy izlanishlarga xos bo'lgan bir qator o'zaro bog'liq tahlil usullaridan kompleks tarzda foydalanildi. Tadqiqotning nazariy asoslarini shakllantirish jarayonida nazariy tahlil usuli qo'llanilib, GOST standartlashtirish tizimining mohiyati, huquqiy-me'yoriy asoslari hamda uning tarixiy rivojlanish bosqichlari tizimli ravishda o'rganildi. Ushbu yondashuv orqali GOST tizimining shakllanishi va amaldagi funksional vazifalariga ilmiy baho berish imkoniyati yaratildi.

Bundan tashqari, qiyosiy tahlil usuli asosida GOST standartlari va xalqaro miqyosda keng qo'llaniladigan ISO hamda IEC standartlari o'rtasidagi o'xshash va farqli jihatlar aniqlandi. Mazkur usul standartlashtirish tizimlarining tashkiliy tuzilmasi, texnik talablar darajasi hamda ularning amaliy qo'llanilish sohalarini solishtirish orqali milliy va xalqaro standartlar o'rtasidagi uyg'unlik hamda tafovutlarni ochib berishga xizmat qildi.

Shuningdek, statistik umumlashtirish usuli yordamida GOST standartlashtirish tizimining sanoat va savdo jarayonlariga ko'rsatadigan ta'siri tahlil qilindi. Ushbu usul orqali ishlab chiqarish samaradorligi, mahsulot sifati va xavfsizligi ko'rsatkichlarining o'zgarish tendensiyalari umumlashtirildi hamda mavjud statistik ma'lumotlar asosida xulosalar chiqarildi.

Empirik tahlil usuli esa amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar, soha bo'yicha e'lon qilingan ilmiy maqolalar hamda xalqaro tashkilotlarning rasmiy hisobot va axborotlariga tayanilgan holda amalga oshirildi. Ushbu yondashuv tadqiqotda nazariy xulosalarni amaliy ma'lumotlar bilan asoslash, shuningdek, standartlashtirish tizimining real iqtisodiy

jarayonlardagi o'rnini aniqlash imkonini berdi.

Mazkur ilmiy tahlil usullarining o'zaro uyg'un holda qo'llanilishi tadqiqot natijalarining ishonchliligi va ilmiy asoslanganligini ta'minlab, GOST standartlashtirish tizimining zamonaviy iqtisodiyotdagi ahamiyatini har tomonlama yoritishga xizmat qildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

GOST standartlashtirish tizimi Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlarida sanoat ishlab chiqarishining sifat va xavfsizlik darajasini belgilovchi asosiy normativ-texnik mexanizmlardan biri sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tizim mahsulotlarning texnik tavsiflari, sinov va nazorat usullari, shuningdek, xavfsizlik talablarini aniq va batafsil belgilab berishi orqali ishlab chiqarish jarayonlarida yagona va barqaror yondashuvni shakllantiradi. Natijada, turli korxona va tarmoqlarda ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning sifat ko'rsatkichlarini bir xil mezonlar asosida baholash imkoniyati yaratiladi.

GOST standartlarining qo'llanilishi sanoat mahsulotlarining iste'molchilarga xavfsiz va belgilangan texnik talablarga muvofiq holda yetkazib berilishini ta'minlash bilan birga, ishlab chiqarish jarayonlarida texnik intizomni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ushbu tizim orqali texnologik jarayonlarning izchilligi ta'minlanib, ishlab chiqarishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan texnik xatoliklar va nuqsonlar darajasi sezilarli darajada kamaytiriladi.

GOST standartlashtirish tizimining shakllanishi XX asrning 1920-1930-yillariga to'g'ri kelib, bu davr sanoatni markazlashgan holda rivojlantirish, ishlab chiqarishni yagona boshqaruv mexanizmlari orqali muvofiqlashtirish zarurati bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Aynan shu tarixiy sharoitda GOST standartlari sanoat tarmoqlarini yagona texnik me'yorlar asosida rivojlantirish vositasi sifatida joriy etilgan.

Keyingi bosqichlarda GOST tizimi majburiy davlat standarti maqomini olib, sobiq SSSR hududida ishlab chiqarish faoliyatining asosiy normativ-huquqiy poydevoriga aylangan. Ushbu standartlar sanoat mahsulotlarining loyihalanishidan tortib, ularni ishlab chiqarish, sinovdan o'tkazish va muomalaga chiqarishgacha bo'lgan barcha jarayonlarni qamrab olgan. Natijada, sanoat tarmoqlarida yagona texnik siyosat shakllanib, mahsulotlarning o'zaro mosligi va almashinuvchanligi ta'minlangan.

1991-yilda sobiq SSSR parchalangach, GOST standartlashtirish tizimi o'zining mutlaq majburiy xarakterini qisman yo'qotgan bo'lsa-da, Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi doirasida saqlanib qolgan va moslashuvchan shaklda qo'llanila boshlangan. Hozirgi kunda GOST standartlari milliy standartlashtirish tizimlari bilan uyg'unlashgan holda amal qilib, MDH mamlakatlari o'rtasidagi sanoat, savdo va texnik hamkorlikni qo'llab-quvvatlovchi muhim omil sifatida xizmat qilmoqda.

Shu jihatdan, GOST standartlashtirish tizimi tarixiy tajriba, zamonaviy iqtisodiy ehtiyojlar va mintaqaviy integratsiya manfaatlarini o'zida mujassam etgan kompleks normativ mexanizm bo'lib, MDH mamlakatlarida sanoat ishlab chiqarishining sifat, xavfsizlik va raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim rol o'ynamoqda.

GOST standartlariga qat'iy rioya etilishi ishlab chiqarish jarayonlarida sifatning uzluksiz va barqaror bo'lishini ta'minlab, texnologik uzilishlar, texnik nosozliklar hamda brak mahsulotlar ulushini sezilarli darajada kamaytiradi. Xususan, oziq-ovqat sanoati, qurilish va energetika kabi strategik ahamiyatga ega sohalarda GOST talablariga amal qilish mahsulot va xizmatlarning xavfsizligini kafolatlash bilan birga, inson hayoti va salomatligini muhofaza qilishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Ushbu standartlar ishlab chiqarishda sanitariya-gigiyena, texnik ishonchlilik va ekologik xavfsizlik me'yorlariga qat'iy rioya etishni taqozo etadi.

1-jadval

MDH mamlakatlarida GOST standartlashtirish tizimining shakllanishi va huquqiy asoslari (GOST, n.d.)

Bosqichlar	Davrlar	Asosiy xususiyatlar	O'zgarishlar
1-bosqich	1920-1940-yillar	Sanoatni markazlashgan holda rivojlantirish	GOSTning ilk texnik me'yorlari ishlab chiqildi
2-bosqich	1950-1980-yillar	SSSR sanoatining kengayishi	GOST majburiy davlat standarti sifatida qo'llanildi
3-bosqich	1991-2000-yillar	SSSR parchalanishi, yangi davlatlar shakllanishi	GOST tizimi saqlanib qoldi, ammo ixtiyoriylashdi
4-bosqich	2000-2010-yillar	Mintaqaviy integratsiya jarayonlari	Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi doirasida muvofiqlashtirish kuchaydi
5-bosqich	2010-hozirgi davr	Globallashuv va raqamlashtirish	GOST xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirilmoqda

So'nggi yillarda GOST standartlarini xalqaro ISO va IEC me'yorlari bilan uyg'unlashtirish jarayonining jadallashuvi alohida e'tiborga molikdir. Mazkur integratsiya MDH mamlakatlarida ishlab chiqarilgan mahsulotlarning xalqaro talablarga moslashuvini ta'minlab, ularning eksport imkoniyatlarini kengaytirmoqda va jahon bozorida raqobatbardoshligini oshirmoqda. Shu bilan birga, raqamlashtirish jarayonlarining jadal rivojlanishi standartlarni elektron shaklga o'tkazish, hujjat aylanishini soddalashtirish hamda onlayn sertifikatlash tizimlarini joriy etish imkonini bermoqda. Natijada standartlashtirish tizimining shaffofligi va samaradorligi oshib, ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar uchun qulay shart-sharoitlar yaratilmoqda.

Xulosa va takliflar.

Xulosa sifatida ta'kidlash joizki, GOST standartlashtirish tizimi MDH mamlakatlari sanoati va umumiy iqtisodiy taraqqiyotida muhim va barqaror o'rin egallaydi. Olib borilgan tahlil va tadqiqotlar natijalari ushbu tizim mahsulotlar sifatini izchil nazorat qilish, texnik ishonchlilikni oshirish hamda ishlab chiqarish jarayonlarida xavfsizlikni ta'minlashda samarali normativ mexanizm sifatida faoliyat yuritayotganini ko'rsatadi. GOST talablariga amal qilinishi ishlab chiqarishda yagona yondashuvni shakllantirib, sifat ko'rsatkichlarining barqarorligini kafolatlaydi.

Shu bilan birga, GOST standartlari MDH mamlakatlari o'rtasidagi savdo-iqtisodiy munosabatlarni chuqurlashtirish, o'zaro mahsulot almashinuvida texnik va normativ to'siqlarni kamaytirish hamda integratsion jarayonlarni jadallashtirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Yagona standartlar tizimining mavjudligi hududiy bozorlarning uyg'unlashuviga, ishlab chiqaruvchilar uchun qulay va tushunarli texnik muhit yaratilishiga zamin hozirlaydi.

Bugungi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida GOST tizimini xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirish, shuningdek, uni raqamli platformalar orqali takomillashtirish uning amaliy ahamiyatini yanada oshirmoqda. Elektron standartlar va onlayn sertifikatlash mexanizmlarining joriy etilishi tizimning ochiqqligi, samaradorligi va moslashuvchanligini kuchaytiradi.

Umuman olganda, GOST standartlari faqatgina texnik-huquqiy hujjatlar majmui sifatida emas, balki mintaqaviy iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash, sanoat salohiyatini rivojlantirish va MDH mamlakatlarining xalqaro maydondagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim strategik omil sifatida namoyon bo'ladi.

O'tkazilgan tahlil va umumlashtirilgan xulosalardan kelib chiqqan holda, GOST standartlashtirish tizimini yanada takomillashtirishga qaratilgan bir qator amaliy takliflarni ilgari surish mumkin:

Avvalo, GOST standartlarini xalqaro ISO va IEC talablariga moslashtirish jarayonini

jadallashtirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Bu nafaqat milliy va mintaqaviy standartlarning zamonaviy talablarga muvofiqligini ta'minlaydi, balki mahsulot va xizmatlarning jahon bozorlarida tan olinishi hamda raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Ikkinchi navbatda, standartlashtirish tizimini bosqichma-bosqich to'liq raqamlashtirish, elektron ma'lumotlar bazalarini kengaytirish va ularning ochiqqligini ta'minlash zarur. Bunday yondashuv standartlar bilan ishlash jarayonini soddalashtirib, sertifikatlash va nazorat mexanizmlarining tezkorligi hamda shaffofligini oshiradi.

Uchinchi, standartlashtirish sohasida yuqori malakaga ega mutaxassislarni tayyorlash, ularning bilim va ko'nikmalarini muntazam ravishda oshirib borish muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy standartlar bilan ishlay oladigan, xalqaro tajribani chuqur tushunadigan kadrlar tizim samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

To'rtinchidan, ekologik xavfsizlik va barqaror rivojlanish tamoyillarini GOST standartlariga kengroq integratsiya qilish talab etiladi. Bu ishlab chiqarish jarayonlarida atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish, resurslardan oqilona foydalanish va "yashil iqtisodiyot" g'oyalarini amaliyotga joriy etishga imkon yaratadi.

Beshinchidan esa, MDH mamlakatlari o'rtasida standartlashtirish sohasidagi institutsional hamkorlikni mustahkamlash lozim. O'zaro tajriba almashish, qo'shma loyihalarni amalga oshirish va yagona yondashuvlarni ishlab chiqish mintaqaviy integratsiyani chuqurlashtirib, standartlashtirish tizimining umumiy samaradorligini oshiradi.

Adabiyotlar/Jumepamypa/References:

International Electrotechnical Commission (IEC) (n.d.) Elektrotexnika va energetika sohasidagi xalqaro standartlar. URL: <https://www.iec.ch>;

International Organization for Standardization (ISO) (n.d.) Xalqaro standartlar va GOST-ISO uyg'unligi masalalari. URL: <https://www.iso.org>;

Ivanov, P. (2018). Soviet Standards and Industrial Development. Moscow: Nauka;

Kuznetsov, V. (2019). Impact of Standardization on Industrial Quality in CIS Countries. Moscow: Technical University Press;

Petrov, A., & Smirnova, E. (2020). "Historical Evolution of State Standards in Post-Soviet Space." Journal of Technical Regulation, 12(3);

Shapovalov, D. (2017). Harmonization of GOST and National Standards in CIS Countries. St. Petersburg: Regulatory Studies;

Росстандартом rasmiy axborot resursi (n.d.) GOST standartlari, raqamlashtirish va sertifikatlash tizimlari. URL: <https://www.gost.ru>.